

ARKEOLOGI I NORR 3

1990

ARKEOLOGISKA INSTITUTIONEN

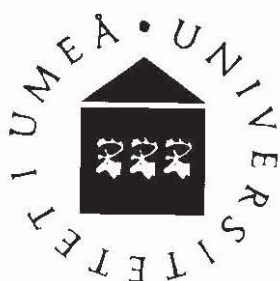
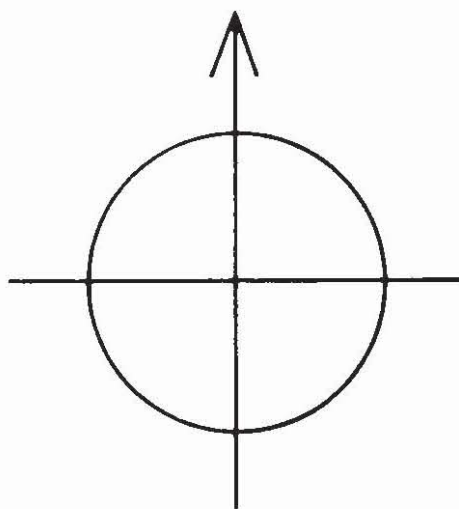
UMEÅ UNIVERSITET

ARKEOLOGI I NORR

3

1990

UMEÅ UNIVERSITET
Institutionen för arkeologi
UMEÅ UNIVERSITY
Department of Archaeology

Utgivare: Institutionen för arkeologi, Umeå universitet

Redaktör: Evert Baudou

Distribution: Institutionen för arkeologi,
Umeå universitet, S-901 87 Umeå, Sverige

Tryckt med bidrag från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forsknings-
rådet, Stockholm

Figuren på omslaget återger ett ristningsfält på Brådön, Nämforsen.
Efter Hallström 1960.

ISSN 0284-558X
Printed in Sweden by
Centraltryckeriet, Umeå 1992

Innehållsförteckning

Förord

HÄLLRISTNINGSSEMINARIET VID NÄMFORSEN

Mats P. Malmer

Har nordlig och sydlig hällristningstradition påverkat varandra
— i så fall hur, och varför? 7

Anders Hagen

Regionindelning, särpreget og kontakt i bergkunsten 19

Per H. Ramqvist

Hällbilder som utgångspunkt vid tolkningar av jägarsamhället 31

Lars Forsberg

De norrländska hällristningarnas sociala kontext — alternativa
tolkningar 55

Evert Baudou

Boplatsen vid Nämforsen 71

UPPSATSER

Anders Huggert

Vikarefångst vid Rickleåns mynningsvik för 4500 år sedan?
— Ett bidrag till vår kunskap om stridsyxekulturen i övre Norr-
land 83

Hannu Kotivuori

Råbacken — En rösegrupp från förromersk järnålder i Nykarle-
by, Österbotten, Finland 105

Kerstin Lundin

Kokgropar i Norrbottens kustland. Ett försök till tolkning av
kokgroparnas funktion 139

Evert Baudou

Boplatsen vid Nämforsen

Baudou, E. 1992. Boplatsen vid Nämforsen. (The Dwelling Site at Nämforsen.)
Arkeologi i norr 3:71—82.

Abstract

The prehistoric dwelling site at the foot of Nämforsen was investigated by The Central Office of National Antiquities in the summer of 1944. The dwelling site, which is situated 85 metres above sea level is one of the most noteworthy findings in Norrland to date. The findings date from early Neolithic times, but most numerous are those from the Bronze Age, and artefacts from as late as the Iron Ages have been found. Elk bones, which otherwise appear at nearly all prehistoric dwelling sites in Norrland, are entirely absent here, despite the fact that elks and elk hunting are represented in the rock carvings. On the other hand, salmon has been found among the findings of burnt bones. The dwelling site is interpreted as an aggregation camp which had been used at ceremonies at the site of the rock carvings in the early part of the summer when the salmon came in. Nearby, a year-round dwelling place is situated by the Rå-inget on Ångermanälven whilst many hunting and fishing stations have been rediscovered by the lakes around the river. The slate-rich dwelling site of Överveda could also have belonged to the settlement system. The catch here consisted entirely of ringed seals, which tends to suggest that Överveda could have been an aggregation camp during the early autumn. In the early period of the Stone Age, Överveda could have been included in the same system as Nämforsen, judging from the many findings of slate at both places.

Evert Baudou, Institutionen för arkeologi, Umeå universitet, S-901 87 Umeå, Sweden.

Nedanför Nämforsen, på södra sidan av Ångermanälven, ligger en förhistorisk boplats som visserligen är nämnd några gånger i litteraturen (Janson 1945, Hallström 1960:136, 374, Baudou 1977:72ff.) men som ännu inte är fullständigt publicerad. Fyndmaterialet bearbetades av forskningsprojektet Norrlands tidiga bebyggelse (NTB) redan 1970—71 men tillhör del 2 av publikationen *Early Norrland* som olyckligtvis ännu inte kommit ut. Om man studerar hällrist-

ningarna vid forsen måste man också ta upp boplatsen och dess eventuella samband med ristningarna. I denna uppsats behandlar jag boplatsen och i en senare (Baudou manus) sambandet mellan boplatsen och hållristningarna. Det nedanstående bygger på Riksantikvarieämbetets rapporter från Nämforsten och närliggande boplatser samt på NTB:s bearbetning av fyndmaterialen.

Boplatsen nedanför Nämforsten grävdes ut av Riksantikvarieämbetet under nio sommarveckor 1944. Undersökningen leddes under större delen av tiden av dåvarande fil. kand. Bertil Almgren och sedan han inkallats till militärtjänst av dåvarande amanuensen Sverker Janson under två veckor. Sammanlagt deltog fyra arkeologer och upp till 27 arbetare. Rapporten är skriven av Sverker Janson. Utgrävning skedde dels inom ställverksområdet 400 m öster om landsvägsbron över älven, dels omedelbart väster om landsvägsbron. Forntida boplatser fanns endast inom ställverksområdet. En rekognoscering med provgropar på södra älvstranden utmed en sträcka av ca 700 m räknat från avloppstunneln gav inget resultat.

Ställverksområdet var en plan ängsmark omedelbart intill en 10 m hög strandbrink, ca 85 m ö.h. (fig. 1). Den skall ha varit odlad och delvis planerad, bl. a. i samband med byggnad under järnvägsbygget. Det utgrävda området är ca 125 m långt utmed älven och 5—25 m brett, totalt ca 1 200 kvadratmeter. Sedan myllan tagits bort grävde man i två lager, vardera 20 cm tjockt, på några ställen gick man ner ytterligare 20 cm. Över hela området gjordes fynd från olika tider, från historisk tid bl. a. några medeltida mynt, ett mynt från Karls IX:s tid och tegel. Skörbränd sten förekom inom större delen av området, även ”bränt järn” fanns och slaggyfnd var inte ovanliga och hade en koncentration till områdets mitt. Jordlagren var alltså kraftigt omrörda och Sverker Janson betecknar grävningen som en fyndinsamling i stort.

Inget kulturlager från förhistorisk tid kunde iaktas. I profilerna syntes mylla, ”mjäla eller sandblandad mjäla” som överst var mörkfärgad, underst låg en ”ljusare gulgrå mjäla, oftast svagt rostfärgad”. Det nämns dock att i den mörka mjälan ”iaktogs ofta gammal markyta eller brandlager”. Gränsen mellan mörkare och ljusare mjäla låg i allmänhet 40 cm under markytan. ”Någon stenläggning, som kunde tänkas tillhöra den forntida bebyggelsen kunde ej iakttagas på något håll.” I mindre utsträckning fanns fynd redan i torven men rikligast i det mörkfärgade mjälalagret. Fynden togs fram genom sållning. Ingen orörd härd har angivits.

Detta är den hittills fyndrikaste boplatsen i Norrland. Bland fynden (Baudou 1977:72ff.) finns över 600 hela eller fragmentariska pilspetsar med tvär bas och spetsoval genomskärning, mer än 100 hela eller fragmentariska tångepilspetsar

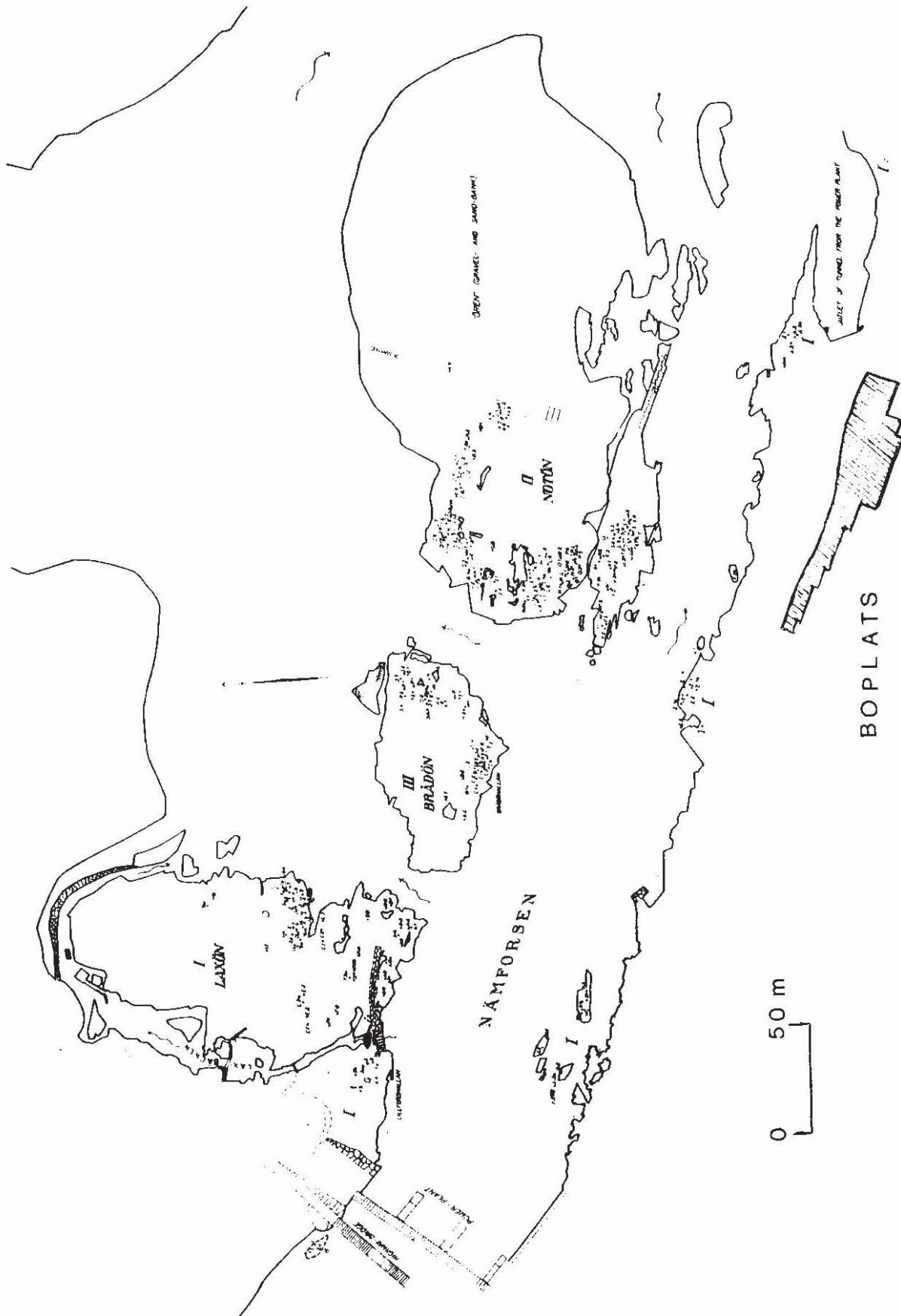

Fig. 1. Karta över Nämforsen upprättad 1946—1947 med hällristningarna och den undersökta boplatsen markerade (efter Hallström 1960:Pl. XXVII).

av skiffer, omkring 750 skrapor mest av kvarts och det kvartsitliknande materialet brecciekvarts men även av flinta, och ca 6 kg krukskärvor, de flesta av asbestgods, d v s typen Säräisniemi 2, som är vanlig över hela norra Fennoskandien. Även fynd från järnåldern förekommer, såsom pilspetsar och knivar av järn och en oval eldslagningssten av kvartsit (Zachrisson 1976:124ff.). Vid utgrävningen samlades in 107 g brända ben och 50 g obrända (Iregren 1984:61, 69ff.). De brända benen kommer från bäver, en sälart (ett tåben), lax, gädda och id. De obrända benen, som hittades både ytligt och djupare, är från bäver, lax och laxöring. Ben av älg saknas.

Sedan 1950-talet har det funnits en sporadisk diskussion om i vilken grad den forntida norrländska jägar- och fiskarbefolkningen varit bofast eller säsongsflyttande (en översikt hos Forsberg 1985:2ff.). Olika modeller för resursutnyttjande genom en rörlig bosättning inom ett begränsat område har föreslagits av Broadbent (1979:189ff.) i norra Västerbottens kustland under den yngre stenåldern och av Forsberg (1985:271ff.) inom ett större område för inlandet vid övre Lule älv under bronsåldern och den äldsta järnåldern. En diskussion om inlandets skärvtensvaller och bosättning har publicerats av Åsa Lundberg (1985, 1986).

På bopplatsen vid Nämforsen saknas älgben, vilket är påfallande eftersom man på de norrländska boplatserna oftast hittar brända ben av älg. Ett undantag är de utpräglade kustboplatserna som kan ge sälben till närmare 100 %. De kraftiga älgbenen brukar inte vittra bort, medan fiskben däremot är jämförelsevis sällan bevarade. Det är ovanligt att de broskartade benen av lax och laxöring finns kvar. När de låg även djupt på bopplatsen, så är det troligt att de verkligen är forntida. Det är möjligt att marken blivit så berikad med kalk från en stor mängd fiskben att en del fiskben kunnat bevaras. Vad älgbenen beträffar så kan man omöjligt förklara frånvaron med sentida störningar.

Den ovanliga fördelningen av djurarterna talar för att bopplatsen utnyttjats endast som sommarboplat, det bästa laxfisket skedde i juni-juli. Man frågar sig då var man bodde resten av året. Uppför älven, 3,5 km från Nämforsen, undersökte G. Hallström 1946 bopplatsen Rå-inget I som har en bevarad stratigrafi (Baudou 1977:82ff.). Fynden är av samma slag som vid Nämforsen med undantag av att älgben finns. Bland de brända benen har påvisats älg, nötkreatur, rödräv, hund, mård, bäver, tjäder, lax, gädda och braxen, bland de obrända älg, nötkreatur och bäver (Iregren 1984:61, 69f.). Upp till Laseleforsen, 13 km från Nämforsen, finns ytterligare sex boplatser där små utgrävningar genomförts. Det lilla fyndmaterialet överensstämmer med Nämforsen och Rå-inget I. På alla finns fynd av ben, tre har älg (därav en med även nötkreatur), en har en-

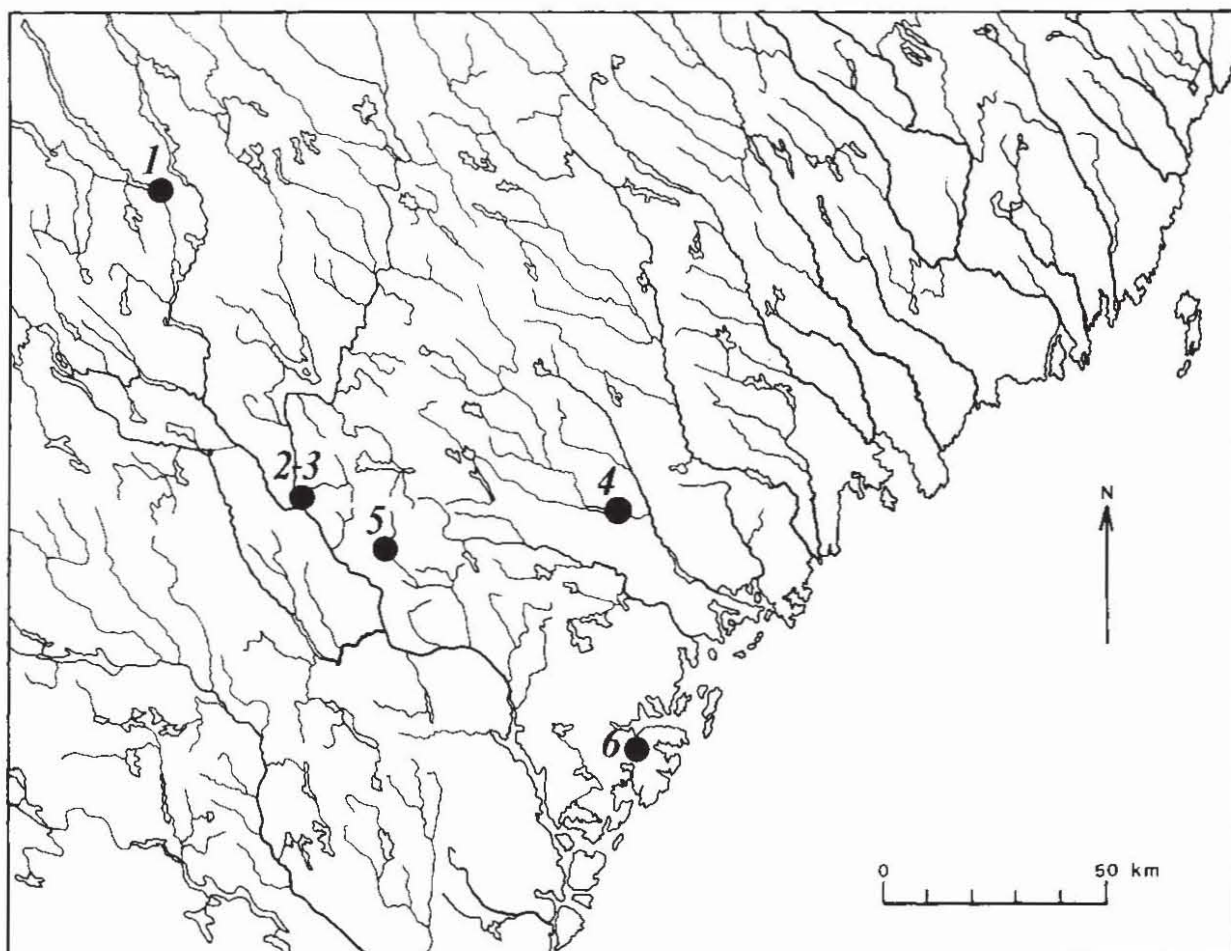

Fig. 2. Boplatser nämnda i texten. 1. Bellsås i Hotingsjön, Tåsjö sn. — 2-3. Nämforsen och Rå-inget I, Ådalsliden sn. — 4. Yttersel, Anundsjö sn. — 5. Rämmasjön, Resele sn. — 6. Överveda, Nordingrå sn.

bart nötkreatur och på två kan benen inte identifieras. En boplats vid Rämmasjön 20 km sydöst om Nämforsen har också älgben (Iregren 1984:61). Rämmasjön ligger i Resele socken, i det höga skogsområdet öster om älven (fig. 2). De många sjöarna ligger ca 200—300 m ö.h. Troligen finns en stor mängd boplatser här. Vid Rämmasjön, 233 m ö.h., gjorde O. B. Santesson en liten utgrävning 1926.

Sommarboplatsen vid Nämforsen var omgiven av boplatser som varit bebodda året om eller en del av året. Även bland den yngre stenålderns boplatser utmed Ångermanlands kust finns en skillnad mellan åretruntboplatser och säsongboplatser. Den yttre kustens många boplatser med nära nog enbart ben av vikaresäl kan ha varit bebodda på vintern eller våren då sälen jagats vid sina andningshål eller på isen eller också har sälen fångats med nät då den gick in i vikarna om hösten (Ekman & Iregren 1984:38).

Den yttre kustens säljägerboplatser är i allmänhet små och har ett begränsat material av avslag, kärnor och skrapor av kvarts. På den stora säljägerboplatsen vid Överveda i Nordingrå finns däremot förutom kvartsen ett mycket omfattande skiffermaterial, både råämnen, halvfabrikat och färdiga redskap. Övervedaboplatsen dateras främst till tidigneolitisk tid men kan gå in i mellanneolitisk tid (Baudou 1977:42ff.). Fynden överensstämmer med det äldsta materialet på boplatsen vid Nämforsen.

Boplatserna vid Nämforsen och Överveda kan båda räknas till en grupp av "samlingsboplatser" där folkgrupper från många mindre boplatser inom området samlades under någon del av året för religiösa och sociala bruk. Sådana är kända i senare etnografiska sammanhang och är ett utmärkande och nödvändigt drag i fångstkulturerna, vilket ofta påpekas av arkeologerna. Nära samlingsplatsen måste finnas goda näringsresurser. Vid Nämforsen fanns laxfisket och nära Överveda fanns sälfångsten. Vid Nämforsen ligger dessutom hållristningarna som måste sättas in i detta sammanhang, större delen av ristningarna dateras med stor sannolikhet till den yngre stenåldern (Baudou manus). En extra resurs finns också på Överveda-boplatsen, den omfattande tillverkningen av skifferredskap som är större än på någon annan boplats i Norrland. Vid utgrävningen 1969–70 undersöktes endast 265 kvadratmeter men där hittades ett 70-tal färdiga skifferföremål av bestämbara typer, antingen hela, fragmentariska eller som halvfabrikat, över 150 slipade fragment eller fragment av oslipade halvfabrikat av ej närmare bestämbara skifferföremål och dessutom ca 1 000 avslag av skiffer (Baudou 1977:44). Även vid Nämforsen tillverkades föremål av samma slags skiffer som vid Överveda, om än i mindre utsträckning. Inom den ca 1 200 kvadratmeter stora undersökningsytan hittades ca 100 hela eller fragmentariska pilspetsar, några knivar och över 500 avslag av skiffer (Baudou 1977:73).

Grunden för en översiktlig uppdelning av de förhistoriska boplatserna kan vara *mängden* och *arten* av resurser. I princip gäller naturligtvis en sådan indelning för alla boplatser från vilken tid de än är. Området runt Nämforsen och längs den nordångermanländska kusten lämpar sig väl som utgångspunkt. I det föregående är boplatsen Rå-ingen I exempel på *den första gruppen* med omväxlande näringsresurser som är tillräckliga för en bosättning året om. Skogens och vattens resurser täcker hela årscykeln. Ett annat exempel är boplatser i Anundsjö i den yngre stenålderns inre kustområde. En förhållandevis rikt varierad artsammansättning av de brända benen med upp till elva olika djurarter visar att man levde där året om (Iregren 1984:94f.). Man bodde på gränsen mellan två ekologiska områden, den yttre kusten och inlandet.

Den andra gruppen av boplatser är sådana som till mer än 90 % domineras av *en* djurart som kan jagas under en del av året. De mest typiska är säljägareboplatserna vid den yttre kusten. Men liknande förhållanden förekommer i inlandets skogsområde. Ett gott exempel är den tidigneolitiska boplatserna vid Bellsås vid Hotingssjön i Ångermanlands innersta del. En stor skärvstensvall har undersökts i flera omgångar och har givit både stratigrafi och goda C14-dateringar (Baudou 1977:93ff.). Av de brända benen kommer 95,6 % från älg. På boplatserna med runda eller ovala skärvstensvallar tyder redan vallarna på vinterboplatser. I särskilt hög grad gäller detta Bellsås-boplatserna där även fragment av älgkranier med fällda horn finns, vilket anger jakt vintertid.

Till denna grupp hör också boplatser som den vid Nämforsen och den vid Överveda. Det karakteristiska är att boplatserna är stora, att någon näringsresurs förekom rikligt under en del av året och att boplatserna inte varit bebodd året om.

Till *den tredje gruppen* räknas platser där man utvunnit ett råmaterial av något slag. Dit hör platser i Tärna-fjällen där man samlat in kvartsit och brecciekvarts (Holm 1985:304) och öar i Skellefte älv där man hämtat maurlidenskiffer. Det måste finnas många platser vid kusten där man brutit kvarts och Broadbent (1979:99ff.) har också omnämnt sådana vid Lundfors i norra Västerbottens kustland. Detta är inte boplatser i egentlig mening även om man en kort tid bott eller uppehållit sig på platsen.

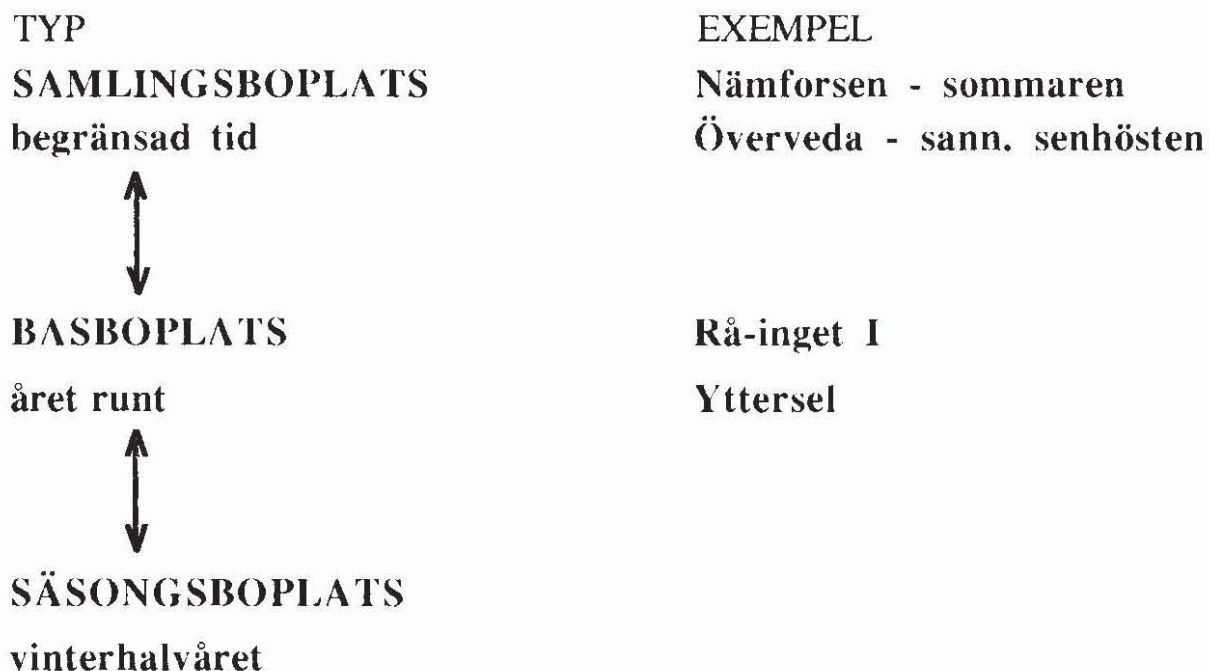
I mellersta Norrland har renen aldrig utgjort en viktig resurs, den saknas också helt på ristningarna i Nämforsen. Längre norrut förekommer ben av ren på boplatserna men dateringarna ligger oftast i järnåldern och medeltiden (Ekman 1984:24, 32ff.). I princip kan man i hela Norrland urskilja de nämnda tre grupperna men antalet varianter ökar när man går norrut. Det skall också nämnas att Birgit Arrhenius (1981:40) har påpekat att insamling av insekter och insektslarver kan ha spelat roll som näringsfång för de norrländska jägarfolken liksom för jägare och samlare överhuvudtaget. Både renjakten och insamling av insekter, bär, svamp, fågelägg o. d. är årstidsbundna verksamheter som ökar resurserna och variationen men indelningen av boplatserna i tre grupper förändras inte.

Utgår man från de tre grupperna eller typerna av boplatser, så kan man komma fram till ett hypotetiskt bosättningsmönster för Nämforsen-området (fig. 3). Bosättningskärnan utgöres av helårsboplatserna Rå-ingen I, det är basboplatserna. Under vinterhalvåret sprides en del av gruppen så att man lättare kan ta vara på de mindre och glest spridda resurserna, i huvudsak genom älgjakten, vilket gett utslag på flera små boplatser. En annan del av gruppen bor kvar på

basboplatsen. Under sommarhalvåret samlas gruppen på basboplatsen, men under en del av sommaren drar en del av gruppen till stammens samlingsboplats vid Nämforsen där också delgrupper från andra basboplatser samlas. Specialicerade, mindre boplatser kan också förekomma utanför basboplatsen under sommarhalvåret. Eftersom fynden både vid Rå-inget I och Nämforsen sträcker sig över tiden från 3000-talet f.Kr. till omkring Kr.f., så kan detta bosättningsmönster ha existerat i tre till fyra årtusenden. Även den senare järnålderns fynd på de två boplatserna visar överensstämmelse men då finns också brända ben av nötkreatur på flera boplatser inom området, vilket tyder på att näringsformerna hade förändrats och att bosättningsstrukturen då också ändrats eller höll på att ändras. Under tidig- och mellanneolitisk tid kan även Överveda ha ingått i bosättningsmönstret som en samlingsboplats under hösten, då vikaresälen var den stora näringsresursen och skiffertillgången den speciella resurs som drog till sig folk från ett stort område.

Går man över till den nordångermanländska kusten finner man en annan hypotetisk variant av detta mönster. En basboplats är här t ex Yttersel vid Moälven i Anundsjö (Iregren 1984:94). Under vinterhalvåret har jakten på vikaresäl utnyttjats, sådana boplatser är kända i Nätra men finns säkert också i Själevad och Arnäs österut från Anundsjö även om de ännu inte påvisats. Ingen samlingsboplats är ännu funnen här, man får använda Överveda som modell. I så fall har samlingen från olika grupper inom stammen skett under senhösten då säl fångsten kunnat ske med nät i det mycket sönderskurna landskapet. Denna typ av fångst sker också lättast när man kan uppåda många jägare. Basboplatserna i Anundsjö ligger på olika höjder över havet, vilket tyder på att bosättningsmönstret funnits lång tid, i varje fall under hela den yngre stenåldern. När landskapet förändras genom landhöjningen och Anundsjön avsnörs och Moälven utbildas under sennoeolitisk tid, så kan förändringar i mönstret ha skett men därom är ännu för tidigt att ha en mening.

Noel Broadbent (1979:191ff.) har undersökt en serie boplatser från tidigneolitikum i det yttre kustområdet vid Lundfors i norra Västerbotten. På fyra undersökta boplatser dominerar vikaresäl men det finns också enstaka ben av älg, mård, hare, braxen, gädda och abborre. Tillsammans utgör sälbenen 98,6 %. Broadbent föreslår att man skall se bosättningsmönstret som ett "circuit network". Man skulle inte ha haft en basboplats utan en serie boplatser som successivt utnyttjat en årscykel av näringsresurser inom en liten del av landskapet med starkt varierande ekologi. Dock har ännu inga andra boplatser påvisats som skulle kunna ingå i det cirkulära nätverket. Däremot passar Lundforskomplexet in i den modell som ovan föreslagits för kustområdet i norra Ångermanland.

Fig. 3. Bosättningsmönster i områdena vid Nämforsen och vid kusten vid Överveda. Typen är densamma: basboplatser med åretruntbosättning är gruppens fasta punkt, under vinterhalvåret delas gruppen upp. En samlingsplats som den vid Nämforsen är stammens fasta punkt, där man träffas under en viss tid. Det tidiga fornsaksmaterialet vid Nämforsen och Rå-inget I har stora likheter med kustens material och råmaterialen skiffer och flinta bör ha kommit därifrån. Om Nämforsen och Överveda hör till två olika stamområden, så har de i varje fall haft nära kontakt med varandra under tidig- och mellanneolitisk tid.

Åsa Lundberg (1985, 1986) har bearbetat skärvtensvallarna i Norrlands inland. I huvudsak tillhör de den yngre stenåldern, ca 4000—2000 f.Kr. Hon konstaterar att de är vinterboplatser som gruppvis ligger 10—80 km från varandra och fyller upp en stor del av inlandet. Medelavståndet är 35 km mellan "byarna". Hon iakttar också att det finns fynd från samma tid på andra boplatser vid sjöarna inom området, särskilt många vid de små sjöarna Maksjön och Varris vid övre Ångermanälven, som betraktas som samlingsplats för gemensamma aktiviteter. Hon säger också att skärvtensvallarna mycket väl kan ses som basboplatser, eftersom de egentligen är lämpliga för bosättning året om (Lundberg 1986:82). Befolkningen har rört sig inom ett litet område och någon säsongsvandring mellan kust och inland har inte förekommit.

Även om Lundberg i sina uppsatser ännu blott antytt årscykeln, så är det tydligt att den kommer att skilja sig från mönstret i Nämforsen-området och Anundsjö-området. Det ligger utanför ämnet att gå vidare med denna diskussion. Men det står redan nu klart att det funnits en rad olika bosättningsmönster i Norrland under den långa tid som boplatserna vid Nämforsen var i bruk.

Man kommer till sist fram till årtusendet efter Kr.f., då den agrara kulturen får fast fot i Mellannorrlands kustland och i Jämtland. Det är möjligt att fynden av ben av nötkreatur på boplatsen Rå-inget I skall sättas i samband med den nya näringsekonomin vid kusten. Det finns både brända och obrända ben, även om de är få. Några obrända nötkreatursben ligger också på två av de små boplatserna mellan Rå-inget I och Nämforsen. Dessa fynd får tas upp i en senare diskussion om bosättningen i Ådalen under järnåldern.

Resultatet av granskningen av boplatsen och bosättningsmönstret vid Nämforsen under jägarfolkens tid blir, att Nämforsen-boplatsen var stammens samlingsplats för religiösa och sociala bruk under den yngre stenåldern och bronsåldern. Boplatsen, som användes under sommaren ingick i ett bosättningsmönster där Rå-inget I var en basboplats använd året om och andra mindre boplatser med helt dominerande älgjakt var vinterboplatser för en del av gruppen. Ute vid den nordångermanländska kusten fanns under den yngre stenåldern en variant av detta mönster där sälfångsten, troligen under hösten, var den stora näringsresurs som behövdes för samlingsboplatsens behov, medan sommarens laxfångst var den avgörande näringskällan vid Nämforsen.

LITTERATUR

- Arrhenius, B. 1981. Kommentrar till analyserna från stenåldersboplatsen i Åsele sn. *Rapport från Stockholms universitets arkeologiska forskningslaboratorium* 1981, 1:37—41.
- Baudou, E. 1977. Den förhistoriska fångstkulturen i Västernorrland. *Västernorrlands Förhistoria*:11—152. Härnösand.
- Baudou, E. Manuskript. *Hällristningarna vid Nämforsen: datering och kulturmiljö*. Föredrag vid 6:e nordiska bronsålderssymposiet: Nämforsen 16—19 juni 1990.
- Broadbent, N. 1979. *Coastal Resources and Settlement Stability. A Critical Study of a Mesolithic Site Complex in Northern Sweden*. Archaeological Studies. Uppsala University Institute of North European Archaeology. Aun 3.
- Ekman, J. & Iregren, E. 1984. *Archaeo-zoological Investigations in Northern Sweden*. Early Norrland 8. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm.
- Forsberg, L. 1985. *Site Variability and Settlement Patterns. An analysis of the Hunter-Gatherer Settlement System in the Lule River Valley, 1500 B.C./A.D.* Archaeology and Environment 5. Umeå.
- Hallström, G. 1960. *Monumental Art of Northern Sweden from the Stone Age. Nämforsen and other localities*. Stockholm.
- Holm, L. 1985. Variations in Flake Material. Different Utilization of Stone Material. *In Honorem Evert Baudou*. Archaeology and Environment 4:303—311. Umeå.
- Iregren, E. 1984. Catalogue of Bone Remains on Prehistoric Sites in Northern Sweden. Ekman, J. & Iregren, E. *Archaeo-zoological Investigations in Northern Sweden*. Early Norrland 8:43—99. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm.

- Janson, S. 1944. *Rapport över de arkeologiska undersökningarna vid Statens Vattenfallsverks kraftverksbygge vid Nämforsen, Ådalslidens sn, Ångermanland, under tiden den 6 juli—29 augusti samt den 10—17 oktober 1944*. Riksantikvarieämbetet, Stockholm, opublicerad rapport.
- Janson, S. 1945. Stenåldersfolket vid Nämforsen. *Ångermanland* 1945:47—53. Härnösand.
- Lundberg, Å. 1985. "Villages" in the Inland of Northern Sweden 5000 Years ago. *In Honorem Evert Baudou*. *Archaeology and Environment* 4:209—301. Umeå.
- Lundberg, Å. 1986. Skärvtensvallar i Norrland. *Acta Bothniensia Occidentalis. Studier i norrländsk forntid* II:81—99. Umeå.
- Zachrisson, I. 1976. *Lapps and Scandinavians. Archaeological Finds from Northern Sweden*. Early Norrland 10. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm.